

OXELÖ *bygden*

Årgång 23/2013

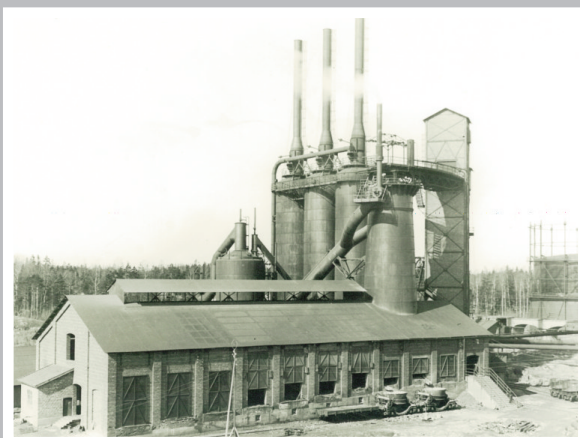
Årsskrift för Oxelösunds Hembygdsförening

**Ålö
skärgårds-
hemman**

XXXXXXXXXXXXXXXXXX

**Ett
järnverk
blir till**

Oxelösunds hembyggsförening

Bildad 1977

Ansluten till Södermanlands Hembyggsförbund

Styrelse

Samman kallande	Christer Marklund
Sekreterare/postmottagare	Christer Marklund
Kassör	Allan Fagerlund
Ledamöter	Anne-Marie Hermelin Liz Brådhe Kjell Eliasson Olof Edfast Folke Berglund
Ersättare	Kerstin Lundell Annika Norberg Bengt Ljungdahl
Medlemsantal 2013-01-01	285 personer
Medlemsavgift	100 kr per person eller 150 kr för familj
Bankgiro	5365 – 3572
Hemsida	www.hembygd.se/oxelosund
Blogg	kulturstigen.blogspot.com
e-postadress	oxelo.hembygd@gmail.com
Postadress	Oxelösunds hembyggsför. G:a Oxelösundsvägen 23 613 31Oxelösund

Oxelöbygden

2013

Innehåll

Kulturstigen	2
Udden "Gula tunnan"	7
Oxelösunds bibliotek 100 år	8
Hasselgården 1973 - 77	10
Kanonerna på Femöre	12
På kryss med Ellinor.....	15
Ett järnverks födelse	17
Renoveringen av Ålö	23
Äldre årgångar av Oxelöbygden	27

Redaktör:	Bengt Ljungdahl
Sekreterare:	Christer Marklund
Oseum/Bildarkiv:	Karin Granroth-Ringshagen
Omslag:	Sko från Ålö skärgårdshemman
Layout:	Onyx DT
Tryck:	Österbergs Tryckeri AB

Kulturstigen i Gamla Oxelösund

I G:a Oxelösund finns en levande skärgårdsmiljö med Sjömanskrog från 1600-talet, Skärgårdsmuseum med båthus, 1800-tals-huset Bergshyddan och en kulturstig som visar dig Oxelösunds ursprung. Här byggde lotsarna under 1870-talet sina egna bostäder och det är detta samhälle som nu kallas G:a Oxelösund.

Det ursprungliga namnet Oxelösund avsåg sundet mellan Oxelö och Korsholmen. Här fanns från 1600-talet en skans och en krog. Tillsammans med ett fåtal lotsbostäder, som efterhand uppfördes, fick bebyggelsen ortsnamnet Oxelösund.

När lotsarna tvångsförflyttades från Oxelö 1845 byggdes nya lotsbostäder här. Nyköpings stad köpte senare in ett markområde kring nuvarande Lotsvägen, tänkt som magasinsplats. 1861 avstyckades dock området i sju tomter, som då bebyggdes av nya yrkesgrupper som snickare och tullanställda.

Lotsarna fick flytta

En ny inflyttning kom till 1878, då lotsarna ånyo fick flytta på sig, denna gång från Brevik till Sandviken. Eftersom lotsarna bodde i tjänstebostäder började såväl pensionerade som aktiva lotsar att bygga egna bostäder i det som nu kom att kallas Gamla Oxelösund.

Utbyggnaden av hamnen och järnvägen på 1870-talet bildade ett nytt centrum för orten Oxelösund. Utbyggnaden av G:a Oxelösund fortsatte fram till 1950,

bl.a. med bostäder på Stegeludden och med en Konsumbutik varefter planer på järverkets utbyggnad resulterade i att i stort sett hela området från år 1963 reserverades för industriändamål.

Trots att planerna aldrig genomfördes, medförde beslutet att fastigheter revs och att underhållet av husen eftersattes och att vissa av dem förföll.

Konsumbutiken i Gamla Oxelösund

Med en ny detaljplan för området har nu fastigheter och tomter kunnat avyttras och nya bosättare ger Gamla Oxelösund en renässans.

Besökare kan nu följa en kulturstig, som börjar vid lotsutkiksberget och passerar många av alla dessa fastigheter med mycket gamla anor.

1. Sandviken. Småbåtshamnen på västra sidan av Gamla Oxelösund med tillhörande båthus har funnits i många år. Karatäristiskt är de många sjöbodarna. Vid andra sidan ligger lotsstationen.

2. Bergshyddan i kvarteret Mästerlotten byggde ca 1870. Huset var från början som sommarbostad för grosshandlarfamiljer från Nyköping.

På 1970-talet var huset rivningshotat, men starka lokala krafter lyckades förhålla detta. 1991 bildades föreningen Mästerlotten som engagerade sig i bevarandet av Bergshyddan.

3. Stegeludden. Udden utgör gränsen till SSAB:s område och begränsas av ett stängsel. Från udden har man utsikt mot Ålö (se sid 5) och lite längre bort havsviken Örsbaken med inloppet till Nyköping.

4. Skärgårdsmuseet. I Grantorpet, ett pietetsfullt restaurerat hus från mitten av 1800-talet, finns Skärgårdsmuseet inrett som ett gammalt skärgårdshem. Där hittar du också en fin samling av föremål och redskap från skär-

gårdsbons olika verksamheter - fiske, jakt, jordbruk, lotsning och sjöfart. Föreningen Skärgårdsmuseum driver på ideell basis museet och försöker också tillsammans med andra intresserade på olika sätt värna om Gamla Oxelösunds särart och kulturella miljö.

5. Villa Solberg. Solberga, ofta kallad Molanderska villan efter en av ägarna, Dr John Fr Molander. Den har funnits på nuvarande plats sedan 1899. Huset uppfördes först i Järnvägsparken i Nyköping 1874 och flyttades sedan till Villa-backen 1881. När Thams villa skulle byggas 1899 måste huset på nytt flyttas till nuvarande plats i Gamla Oxelösund.

Huset ägdes av konsul Percy Tham, som dock redan 1902 sålde det till handlaren Albert Gräslund i Nyköping. 1925 tillträdde nästa ägare, direktör Sven Malmberg på Brandstodsbolaget i Nyköping och fyra år senare, 1929, John Fr Molander.

Efter att i alla år i Gamla Oxelösund ha varit fritidsbostad, blev Solberga 1955 vandrarhem i Svenska Turistföreningens regi, i hela 28 år, till 1983. Solberga renoverades 1985 och har därefter använts som konferens- och representationslokal av Oxelösunds hamn.

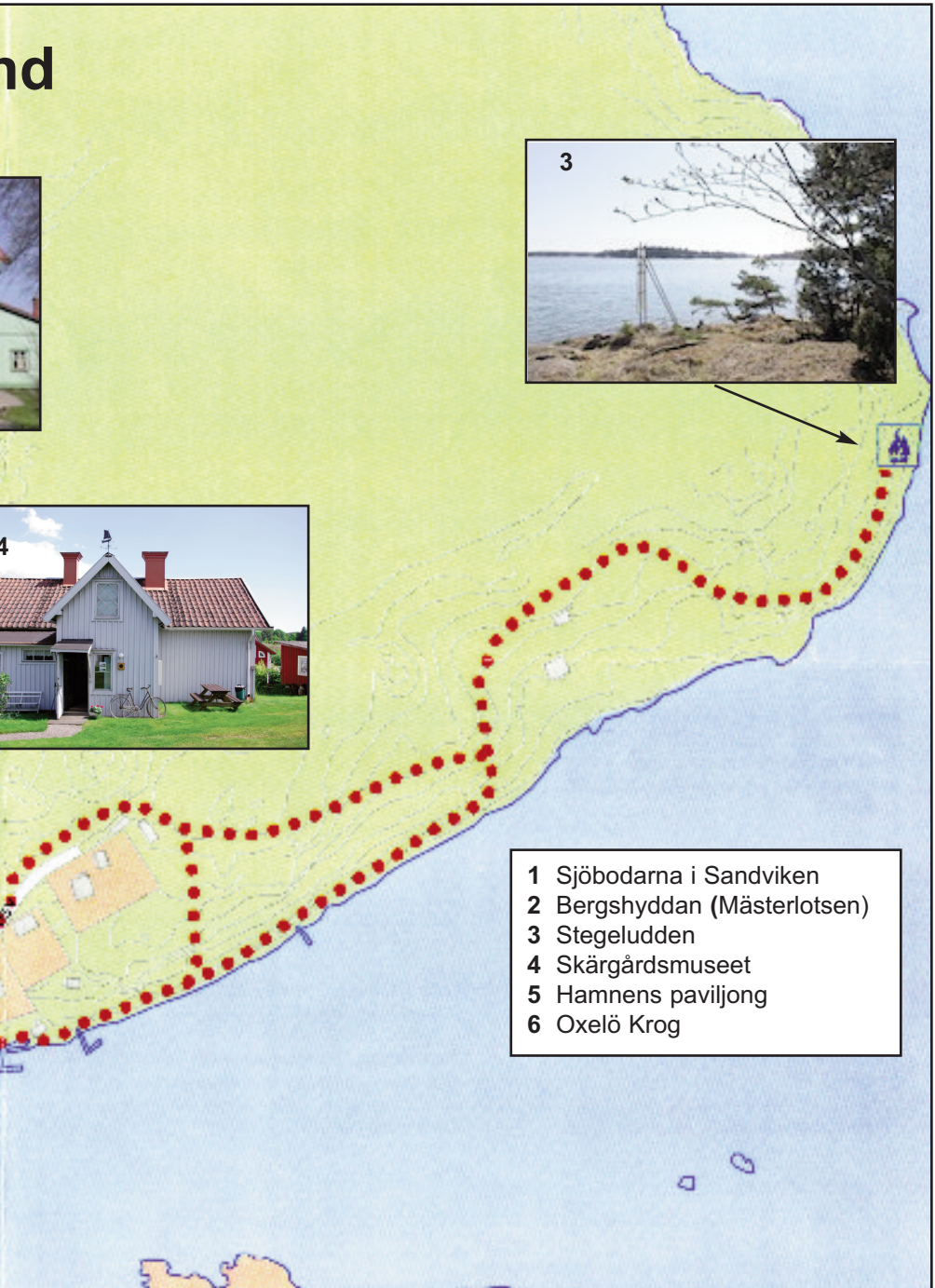
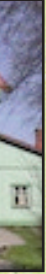
När hamnen vid årsskiftet 2000 sålde området i Gamla Oxelösund till kommunen undantogs Solberga, som alltså fortsättningsvis ägs av Oxelösunds hamn AB.

Se karta nästa sida

Kulturstigen i Gamla Oxelösund

nd

- 1 Sjöbodarna i Sandviken
- 2 Bergshyddan (Mästerlotsen)
- 3 Stegeludden
- 4 Skärgårdsmuseet
- 5 Hamnens paviljong
- 6 Oxelö Krog

6. Oxelö Krog. Nuvarande bygdegården i Gamla Oxelösund byggdes som sjökrog och gästgiveri 1672 i och med att lagen om lotsplikt kom 1667. Allt material forslades dit via båt. Byggare var Mårten Lindhjem som ägde Stjärnholm. I utbyte mot bygget fick han markegendomar. Lotsverksamheten började år 1683, och 1697 fanns där tre lotsar och tre lotsbiträden. På den tiden kallades bygdegården för Oxelö Krog och var vida omtalad.

År 1719 brändes byggnaden av ryssar, men hela huset brann inte ned utan byggdes åter upp någon gång 1730-35. Bygdegården är idag ett av Oxelösunds äldsta hus, och är i samma skick som i slutet av 1700-talet.

Oxelö Sund

Krogen låg på Oxelö, i nuvarande Gamla Oxelösund, som var starkt bevuxen av oxlar. Utanför Oxelö gick ett sund som senare kom att kallas Oxelö Sund, som sedan gett namn åt staden.

Det sägs att det tog ett dagsverke för en roddarmadam att ro passagerare från Oxelösund till Nyköping och tillbaka. Ersättningen var då 50 öre. Pigor på gästgiveriet jobbade som roddarmadamer fram till 1861, då vägen till Nyköping blev klar.

Spöke i huset?

I mitten av 1700-talet blev en sjöman mördad på övervåningen under ett bråk om en piga, och sedan dess sägs han gå igen. Blodfläcken har fortfarande inte gått att få bort trots ihärdiga försök. Vissa säger att den brukar flytta på sig.

Föreståndare av krogen, som återigen heter Oxelö Krog har sett en gråklädd man gå in i huset, och i tron att det var en kund gått in för att betjäna honom. Men det visade sig att ingen var där inne.

Det sägs även att spöket flyttar stolar, och ställer dem mitt emot varandra som om två personer har samtalat. Man hör honom ofta gå på övervåningen.

Stjärnviks gård

Udden “Gula tunnan”

Av Christina Olsson

1939 byggde vi vår sommarstuga på Furön östra sida mitt emot Lilla Espskär. En kväll när vi gick i land i Gamla Oxelösund stod det en gammal man på bryggan.

Han skämtade lite med oss när han sade att “ni får inte gå i land hur som helst, ni kommer ju från gula tunnan och det är ju en gammal karantänplats”.

Vi visste ju inget om detta men han berättade att udden på vår tomt kallades “Gula tunnan”, därför att där hade förr en gulmålad tunna varit upphissad på en stång samt en likadan på Lilla Espskär.

Innanför dessa tunnor fick båtar-na inte gå om de hade pest ombord. Han talade också om de gamla korsen på Högsten som han kallade för den gamla “pestkyrkogården”.

Fick sitt namn efter kors

Han berättade också att det funnits kors på Korsholmen och att det var därför som ön hette så. Han berättade även om den gamla kyrkogården som låg bakom “krogen”, det som vi nu kallar hembygdsgården. Han sa att en skeppare blivit begravnad där och nu hade sin gravsten från 1700-talet mitt inne bland husen i en trädgård.

För oss som flyttade till Oxelösund 1936 var ju det här intressant, vi visste ju inget om Gamla Oxelösund och öarnas historia.

Den gamle mannens namn vet jag inte, för mig är han ju bara en av dem som ofta stod nere vi bryggan och pratade med oss.

Rester på Espskär

Sven Söderkvist, som jag långt senare pratade med om de gula tunnorna, sa att han sett rester av den gula tunnan på Espskär och han berättade samma historia om tunnorna och den gamla karantänsgården samt den gula färgen som var tecknet för pest.

Att den gula färgen betyder pest vet jag nog men att man hissade upp gula tunnor som varning ute i skärgården, det visst jag inte för-rän vi fick en stuga ute vid udden som nu kallades “Gula tunnan”.

Fotnot

Den gula färgen på en flagga har i alla tider betytt fara. Här några exempel:

Signalflagga **L**
Stanna omedelbart
I hamn: Karantän

Signalflagga **Q**
Fartyget är fritt från smitta.

Signalflagga **I**
Jag ändrar kurs mot babord

Oxelösunds bibliotek

– 100 ÅR 2013 –

För 100 år sedan, i början på seklet startade Oxelösunds bibliotek sin verksamhet. Den händelsen firades den 16 november 2013 då drygt 800 besökare bjöds på kaffe och tårta.

Besökarna kunde också ta del av en mängd andra evenemang på biblioteket som t.ex:

📖 Skattjakt.

📖 En fotoutställning som visar vad som har tilldragit sig på biblioteket under årens lopp.

📖 Vernissage av utställningen “Världen vi lever” med konstnärerna Karin Nilsson, Annica Edwall, Irem Babovic, Mona Hallin samt Jesper Eklund.

📖 Konstförsäljning.

📖 Boklotteri.

📖 Barnteatern “God natt min skatt”.

📖 Musik med gruppen B'TEP och Lilja Hejdenberg.

📖 Teater Royale gav föreställningen “Rödluvan del 2”.

Musikunderhållning med gruppen B'TEP och Lilja Hejdenberg.

Sagostund för de yngsta besökarna har alltid varit ett populärt inslag i bibliotekets verksamhet.

Nedan: Karin Främling var under många år varit ansvarig för bibliotekets verksamhet.

Hasselgården 1973 – 77

Minnen av Ingrid Grafström

I mars 1973 bytte jag chefer och arbete inom Gränges Oxelösunds Järnverk. Då efterträdde jag Sonja Andersson som sekreterare åt Gustav Lindblad och Sture Lind som var direkt underställda Grängeskongcernens chef Erland Waldenström i Stockholm.

Mina båda chefer bodde emellertid båda två i Oxelösund och "jobbade hemifrån" ett par dagar i veckan. Själv skulle jag arbeta halvtid (tisdag, onsdag och fm på fredag).

Jag fick alltså flytta till ett kontorsrum på Hasselgården en trappa upp med utsikt över parkeringen. Tvärs över korridoren satt mina två chefer i varsitt likadant rum. Alla hade egen tambur och toalett.

Man hade inte byggt om de lokalerna som tidigare varit ungarbostäder. För att pigga upp mitt rum satte jag upp en stor affisch som föreställde en vacker grön bokskog. Det ingick inga tavlor i möbleringen, vad jag minns.

Eftersom Gustav och Sture var gamla bekant för mig tyckte jag det var lätt att komma igång med det nya jobbet och mycket trevligt att arbeta tillsammans med dem.

Så småningom lärde jag känna några av damerna på huvudkontorets personalavdelning i Stock-

holm, först per telefon och sedan vid besök där.

De praktiska förhållandena på Hasselgården blev en stor kontrast jämfört med de tidigare ställen där jag arbetat på alltifrån 1967, det gamla brukskontoret respektive det nya.

Den interna postgången fungerade visserligen och min elektriska skrivmaskin var av samma märke som min gamla. Likaså kunde jag hantera kopieringsmaskinen som jag fick använda längre bort i korridoren. Men det kändes konstigt att bra vara tre personer på vår avdelning.

Konfidentiella arbeten

Mina närmaste "grannar" i Hasselgården var flickorna på glasförsäljningen, d.v.s Scanglas Svenska AB. Jag kände en del av dem och fick bl.a hämta kaffe hos dem. Annars hade vi inte så mycket kontakt med varandra, mest därför att jag hade mycket skrivarbete och telefonsamtal, ofta konfidentiella.

Gränges omfattade vid den här tiden ett stort antal företag, sedan man 1969 förvärvat majoritetensintresset i AB Svenska Metallverken (senare Gränges Essem). Den nya delen skulle nu integreras i det gamla Gränges.

Men jag märkte att det var en känslig fråga för en del av de gamla medarbetare inom Essem.

Gustav Lindblad var f.d. industrirektor/utbildningschef och senare personalchef inom OJ och hans uppgift var numera chefsplanering och chefsutveckling inom hela Gränges. Det innebar bl.a. att han skulle kolla upp att det fanns ersättare för de högre cheferna "om någon skulle råka få en tegelsten i huvudet", samt att han skulle ordna veckolånga kurser i Guldsmedhyttan för utvalda yngre chefer och specialister som ansågs kunna befordras till högre poster. Föreläsare var centralt placerade högre chefer inom företaget.

Skulle dokumenteras

Allt detta skulle dokumenteras och rapporteras vidare av Gustav, så det var mycket för mig att skriva på maskin. I mitt rum fanns ett plåtskåp, som alltid skulle vara låst. Det fanns två nycklar, en hade Gustav själv och den andra skulle jag ansvara för "med mitt liv" sa Gustav. (Det gick bra; jag tappade inte bort den).

Min andra chef, Sture Lind, fd industriläkare vid OJ, hade efter några års bortvaro anställts som koncernöverläkare med administrativa uppgifter inom hela Gränges. Han hade tjänstgjort ett par dagar i veckan i Stockholm, där han också hade läkarmottagning för de anställda på huvudkontoret.

Stures stora arbete blev att introducera den nytilkomna Arbetsmiljölagen, vilket skedde vid ett par olika tvådagarskonferenser, som hölls i Kumla resp Oxelösund för de ansvariga för inom både medicinsk och teknisk företagshäl-

sovård inom hela Gränges. här fick jag mycket jobb med det praktiska – före, under och efter konferensen.

Stålkrisen slog till

Min tid på Hasselgården blev cirka 4,5 år. Stålkrisen hade slagit till och SSAB, Svenskt Stål AB, skulle bildas. Mot slutet av 1977 fick Gustav, Sture och jag flytta till ett provisoriskt kontor på Nytorngatan 27 (nu Finska Föreningens lokaler).

Gustav blev chef för "sidoorganisationen", som skulle omplacera vissa anställda och Sture sökte sig lite senare till ett arbete utanför Gränges.

I mars 1978 började SSAB:s stora omvandling av organisationen. Jag hade då fått jobb hos Erik Bannell, SSAB:s första platschef i Oxelösund och delade sekreterartjänsten med Märta Nordlund. – Men det är en annan historia.

Vi i Oxelösund kunde som alla Grängesanställda få köpa Skultunas produkter, som såldes i en liten "butik" i bottenvåningen på Hasselgården. Den hade öppet några timmar i veckan och sålde vackra produkter från Skultuna Mässingsbruk och kastruller från Gränges Aluminium.

Ett nytt företag som etablerade sig mot slutet av Grängestiden var Gränge Offshore, som bildades för att bygga oljeplattformar till t.ex. Nordsjön. VD Bengt Johansson med ledningsgrupp fick kontor på Hasselgården och tillverkningen skulle ske i Karlskrona. Men projektet blev aldrig förverkligat.

Kanonerna på Femöre

Femörefortet – en av Oxelösunds senaste turistattraktioner - firade sitt 10-årsjubileum 2013 som besöksmål. Men egentligen var det redan 2001 som det började när en grupp på ca 20 personer fick göra ett studiebesök i fortet.

Fortet var då fortfarande en topphemlig försvarsanläggning i berget ute vid Femörehuvud. Vid det tillfället intresserade sig den nytillträdde styrelseledamoten i Oxelösunds Hembygdsförening, Anders Hansson, för kuststadens militära historia.

Då hade också rivningsryktena börjat göra sig gällande för anläggningen och han kände att han borde agera på något sätt. Anders bad att få göra ett studiebesök men det

visade sig inte vara så enkelt. Bland annat så måste SÄPO godkänna besöket.

Dock efter en tid fick man klar-tecken för ett studiebesök innehållande en lång föreläsning och därefter fick deltagarna skriva på en livslång försäkran om tystnadsplikt. Besökarna blev sedan visade runt i anläggningen. En av dem som var med på den tiden var Håkan Linderyd, då styrelseledamot i Oxelösunds Hembygdsförening.

– Jag blev helt imponerad av anläggningen. Det här kunde bara inte få rivas och försvinna, förklarade han.

Så småningom började en informell grupp att agera under namnet “intressegruppen för Femörefortets bevarande”.

Gruppen kunde även knyta till sig den pensionerade översten Lars Hansson som tidigare varit chef för Stockholms kustartilleriområde där även Femöreanläggningen ingick. Med sina militära kontakter skulle han komma att betyda oerhört mycket i intressegruppens arbete.

Många kontakter

Till hösten kom man igång med regelbundna träffar på biblioteket då även kulturdepartementet, Länsstyrelsen, landshövdingen, Sörmlands museum, Oxelösunds och Nyköpings kommunledningar kontaktades.

– Vi skickade även brev till Riksantikvarieämbetet med en ansökan om ekonomiska medel, berättar Håkan Linderyd.

– Trots alla kontakter som togs kom vi inte längre i vår uppgift att rädda fortet. Enligt tidsplanen skulle fortet rivas 2003 och tiden bara rann iväg, minns han.

– Under våren 2002 började vi fråga oss om inte om det inte skulle finnas ett intresse för oxelösundsborna att de i alla fall skulle få en chans att se anläggningen innan den försvann.

Fick Öppet Hus

Efter många turer under året lyckades intressegruppen få tillstånd att arrangera ett Öppet Hus i Femörefortet då det var något speciellt. Det var fortfarande topphemligt men genom Lars Hanssons kontaktnät inom militären kunde man hålla öppet under två dagar i augusti 2002.

– I intressegruppen var vi säkra

på att intresset var stort. Vi trodde på minst 500 besökare och kanske upp mot 1.000. Det kom 2.000, minns Håkan Linderyd.

Öppet Hus i Femörefortet blev en dundersuccé och arrangörerna fick över 1200 namnunderskrifter på "Rädda fortet"-listorna och många nya medlemmar i intressegruppen.

Efter Öppet Hus förändras bilden helt. Redan innan augusti var slut skickade dåvarande komunalrådet Benita Vikström ett brev till regeringen med en begäran om att fortet inte skulle rivas.

Hon begärde några års respit för att visnings- och museiverksamheten skulle utredas, prövas och värderas. Senare skrev även Sörmlands Turism AB och Sörmlands museum en likadan begäran.

Vaktkur av det stabilare slaget.

Oxelösund hade fått ett museum

Över 60.000 parsoner har besökt fortet på Femöre.

Hela hösten 2002 fick man vänta men förgäves. Beslutet flyttade fram gång på gång men den 13 mars tog äntligen regeringen beslutet att skjuta upp rivningen ett år och att fortet skulle få bedriva visningsverksamhet.

Dessutom stod det i beslutet att Fortifikationsverket i samråd med Försvarsmakten skulle förhandla med Oxelösunds kommun om en överlåtelse.

Tog emot nycklarna

Första juni 2003 började det av regeringen beslutade provåret med försöksverksamhet. Den 5 juni blev en stor dag när föreningen fick ta emot nycklarna till fortet och den 18 juni skedde den högtidliga invigningen.

Oxelösund hade fått ett museum över det kalla kriget och under provåret hade museet över 10.000 besökare. Så istället för rivning hösten 2003 inleddes nu istället förhandlingar mellan Fortifikationsförvaltningen och Oxelösunds kommun samt Föreningen Femörefortet om ett permanent övertagande av fortet.

Beslöt att köpa fortet

10 maj 2004 beslutade ett enhälligt kommunfullmäktige att köpa fortet för den lite märkliga summan 50 kronor och 5 öre och kommunchefen fick i uppdrag att fullfölja avtalet med Föreningen Femörefortet.

Under 2003 hade Museet Femörefortet haft över 60.000 besökare.

På kryss med Ellinor

Skildringen när Evert Taube seglar förbi Oxelösund sommaren 1922

Anteckningar ur loggboken:

Avseglar från Nyköping den 28 juni kl. 5 e.m. genom Oxelösund. En romantiker i Nyköping hade för oss beskrivit Oxelösundsanläggningar såsom något fasansväckande fult. Vårt intryck blev ett annat.

Oxelösund tedde sig för oss som ett väldigt monument över svensk industri och ingenjörskonst. Varför ett dylikt skall anses "fördärva naturen", är ej lätt att förstå. Möjligen beror det därpå, att skönhetsinnet hos svensken är så sentimental.

Kölvattnets sälta

Skönhet tycks för de flesta vara uteslutande detsamma som idylliskhet. Konsekvensen skulle leda till idel timmerstugor med torvtak, men konsekvensen saknas nog och man flyter beträffande uppfattningen sakta och omedvetet i konstnärens kölvatten, allt under det att man ondgör sig över kölvattnets sälta.

"People in generally dont care about art!"

Vi togo Betens vi-

ta sken och seglade på Kungshamnns fyr. Vind SSV, lätt bris, någon sjögång, överdragande luft, temperatur + 9° Celsius. Efterhand en regntjocka. Kl. 9.30 kom Kungshamnnsfyrrar ens akterut och seglade vidare efter dem.

Mystisk farkost

Vid Mesen upptäcktes en have-rist om babord, en båt utan mast, som, tydligen utan levande besättning, guppade på de mörka vågorna. Vi gingo upp under den mystiska farkosten och funno att den låg för ankar.

Under ett tält, som var utspänt tvärs över båten sutto tvenne människor och rökte fredligt sina pipor vid skenet av en liten lykta, som först nu blev synlig.

Vår bristande kunskap om seder och bruk bland folket vid Kolmårdens stränder lämnade oss i oviss-het om ändamålet med en sådan förankring. Kl. 10.40 e.m. passera-de ångfartyget "Göta" och en två-mastad motorbåt, båda styrande ostvart och kl. 11 gick en trälastad Lloydare samma väg.

För motor och segel

Den Taube von Blockska skär-gårdens fyrar osynliga, både Marö och Ekö. Söktes, i absolut mörker, ruskspricken vid Guldhällan, som upptäcktes kl. 11.40, då kurs sattes SO t. S för prickén vid Måsgrun-det, som strax blev funnen.

Nu gingo vi S 35° V för Marö, för motor och segel, knapp sträck för babords halsar. Regntjocka och egyptiskt mörker – den 29 juni i midnattssolens land!

Omöjligt att finna prickar och då farleden syntes oss för trång för en fräck framsegling på kompskurs började vi – redan dödströtta av vaka, skvalp och kikande efter Kungl. Lotsverkets prickar och ljus – ett orienteringskryssande slag i slag.

Löpte in i Arkösund

Plötsligt klarnade Kungshamnns fyr rätt akteröver kl. 12.40, vi räk-nade ut vårt läge och funno att vi barkat iväg västvart. Höllo först syd och återtogo därpå vår Marö-kurs S 35° V, som bar oss rätt upp under fyren, vilken røjde sig först på några meters distans genom tornets vita färg, men ingalunda genom någon låga bakom glaset.

Löpte in i Arkösund kl. 3 på mor-gonen och ankrade utanför Hästö, på vederbörligt avstånd från pan-sarbåten "Svea" och en kanonbåt.

Ett järnverks födelse för ett sekel sedan

Del 1

*Det första kontoret. Bilden är tagen den
17 juni 1914*

Många har säkert undrat varför det ligger ett järnverk i Oxelösund! Historien bakom järnverkets tillkomst är ganska intressant och vi skall här i några artiklar ge bakgrunden.

Som bakgrundsmaterial har vi bl. a. använt texter från centralarkivet samt ett föredrag av Nils Bonthron 1979.

Av gammal hävd var den svenska malmbaserade järnhanteringen lokaliserad i en bergslag där det, i varje fall tidigare, fanns tillgång till malm i gruvor, träkol från skogar runt omkring och vattenkraft från någon fors. Här i Oxelösund

finns ju ingenting av detta. Visserligen har det inte långt härifrån funnits en gammal bergslag, Tuna bergslag med Nävberget där man enligt hävderna drev bergshantering med hyttor redan i mitten eller slutet av 1300-talet.

Det finns ett brev från 1431 bevarat i Göttingen där ståthållaren på Stockholms slott, Hans Kröppelin, skriver till Tyska Orden och begär fri en namngiven ungrare som hjälp att få lite bättre fart på bergsbruket i Tuna. Som kuriosum kan ju nämnas att man 500 år senare, 1931, kallade hit en annan ungrare, Georg Novaky, för att få fart på glashytan i Oxelösund.

Många gruvhål

Det finns ju här i Nyköpingstrakten rätt många gamla gruvhål och för att inte tala om det stora magnetiska störningsfältet vid Hävringe, som visar att de mellansvenska malmerna i Västmanland och södra Dalarna har sina utlöpare i våra trakter. Men fyndigheterna här är för små och fattiga för att vara brytvärda numera. Den enda gruva i Sörmland, som haft betydelse för Oxelösunds järnverk är Kantorp i närheten av Flen. Vid några tillfällen har järnverket också använt manganmalm från Uttervik i Kolmården.

Lokaliseras utefter kusten

Numera, särskilt under senare årtionden, lokaliseras nya järnverk till överväldigande del utefter kuster med goda hamnmöjligheter. Genom modern transportteknik kan man nu transportera bulksvaror som kol och malm otroligt billigt över stora avstånd till sjöss. Man kan dessutom från kust lättare nå avlägsna marknader med färdigprodukterna.

Man var alltså mycket förutseende och före sin tid när man redan

1913 lokaliserade ett nytt svenskt järnverk i Oxelösund. Vad rätt de tänkt fast det blev fel ... ur ekonomisk synpunkt fast av andra orsaker. För nog har Oxelösunds Järnverk vållat sina grundare och senare ägare mycket bekymmer under årens lopp men också varit till glädje och fromma för de som arbetat här och för samhället i Oxelösund.

Började i Frankrike

Det började egentligen i Frankrike. En framstående fransk industriman, Charles de Wendel, som var chef för den Wendelska industrikoncernen i Elsass-Lotreringen med stålverk, gjuterier och mekaniska verkstäder hade innan han blev chef för familjeföretaget studerat stålindustrien i USA och där lärt känna några framstående svenska ingenjörer, som var anställda i amerikansk stålindustri.

Första chefen

När han kom tillbaka till Frankrike som chef för Wendel-koncernen anställde han några av dessa för att hjälpa till med att utveckla och modernisera järntillverkningen inom koncernen. En av dessa var Geo Hamfeldt, som sedan blev den första chefen för järnverket.

De fick bl. a. i uppdrag att inventera nedlagda gruvor och järnverk i Frankrike och Spanien för att se om dessa kunde göras lönsamma igen. Man undersökte också ett stålverksprojekt vid Medelhavet, baserat på en malmförekomst i Pyrenéerna som tillhörde de Wendel.

Här läggs grunden till det blivande koksverket. Bilden är tagen den 30 oktober 1914.

Det var goda tider för järnhantering just då och dessa kringresande skandinaviska ingenjörer av vilka en var Mortensen, min företrädare här i Oxelösund, hade rikligt tilltagna traktamenten och levde väl men studierna ledde inte till något positivt resultat. Så småningom väcktes tanken på att man skulle anlägga ett nytt järnverk i Sverige. Här hade man mer på försök börjat driva de gamla träkolsmasugnarna med en blandning av träkol och koks men man såg fram mot den brist på träkol som skulle uppstå på grund av konkurrensen från massaindustrin om virket i skogarna.

Tanken att bygga ett nytt järnverk i Sverige baserat på kokstackjärn var inte ny. I de stora industriländerna hade man ju praktiskt taget helt gått över till koks som ersättning för träkol. Redan 1907

hade det varit en diskussion mellan Grängesbergsbolaget och svenska Staten om att anlägga ett järnverk på Västkusten med tanke på den svenska varvsindustrins stålförsörjning. Idén realiserades inte då men kom upp med jämna mellanrum även i fortsättningen. Ett sådant projekt krävde stora kapitalinsatser.

Ett järnverk i Sverige

Men för att återgå till Oxelösund, Charles de Wendel hade en kusin, som varit militärattaché i Stockholm och inte utan en viss framgång investerat i svensk industri.

Han understödde livligt idén att bygga ett nytt järnverk i Sverige och så kom det sig att en grupp svenska ingenjörer på Charles de Wendels bekostnad 1912 etablerade sig i Göteborg för att projektera ett järnverk i Sverige.

Så äntligen kom koksverket i drift.

Ledare för gruppen var Geo Hamfeldt. Man utarbetade ett projekt som omfattade en koksugn för 50.000 ton gjuteritackjärn, ett koksverk för 100.000 ton och ett rörverk för 11.000 ton rör och rördelar per år.

Produktionen beräknades motsvara ca 80 % av Sverges behov av gjuteritackjärn, 46 % av koksbehovet och 85 % av behovet av rör och rördelar, alltså ett betydelsefullt tillskott till landets försörjning med dessa varor. Man förutså i planerna en framtida utvidgning av verket till två – fyra masugnar.

Vidare fanns plats reserverad för stål- och valsverk för en vidareförädling av tackjärnet. När planerna och de ekonomiska kalkylerna voro färdiga i febr 1913 inleddes underhandlingar om finansiering av projektet med Skandinaviska Kreditaktiebolaget, som i

sin tur underställde projektet bruksdisponenterna Danielsson, Uddeholm, och Odelberg, Degerfors, för granskning och sedan förklarade sig beredda att medverka vid finansieringen.

Oxelösund vann striden

Enligt de första planerna skulle verket placeras i Göteborgs- eller Varbergstrakten och gasen från koksverket levereras som stadsgas till Göteborg. Grängesbergsbolaget, som var nära lierat med Skandinaviska Kreditaktiebolaget, intresserade sig emellertid för att få verket placerat i Oxelösund beroende på att man dels hade järnväg mellan Grängesberg och Oxelösund och hamn i Oxelösund och dels på att exporten av grängesmalin genom riksdagsbeslut var begränsad till 650.000 ton per år och skulle fr.o. m. 1918 minskas ytterligare ned till 450.000 ton.

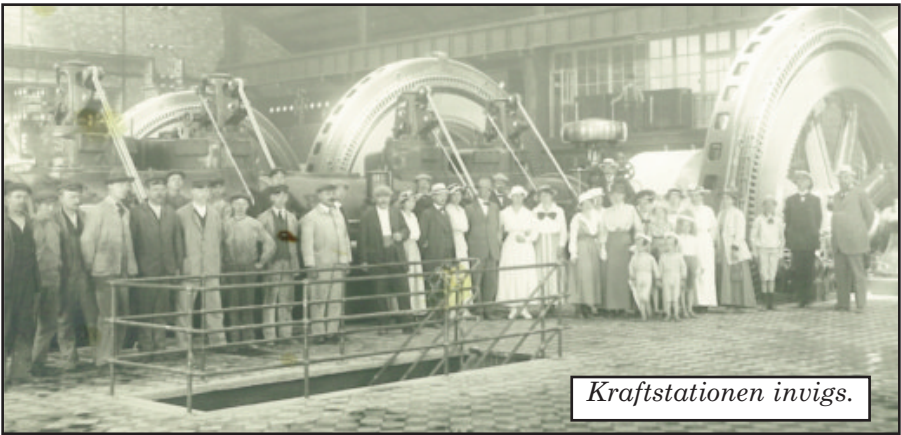
Masugnen anno 1915.

Man var då rädd för att gruvan skulle brytas ut för snabbt. Här öppnade sig nu en möjlighet att få en avsättning inom landet och Grängesbergsbolaget erbjöd därför det nya företaget strandtomt i Oxelösund med möjlighet att anlägga egen kaj i anslutning till verket, att dra fram industrispår till anläggningen samt slutligen att teckna ett långtidskontrakt på malmleveranser till mycket förmanligt pris.

Fördel Oxelösund

Fördelarna för Oxelösunds-alternativet var påtagliga. Inbjudan till aktieteckning i det nya företaget, Oxelösund Järnverksaktiebolag utgick i maj 1913 och full-

teckning skedde snabbt. Konstituerande bolagsstämma ägde rum den 30. juni samma år varvid Geo Hamfeldt utsågs till VD. Övriga styrelseledamöter blev herrar Danielsson och Odelberg, kapten Settervall, chef eller ägare av ett grosshandelsföretag i Stockholm, P T Berg, en inom järnhanteringen välkänd svensk-amerikan samt bankdirektör Rabe. Aktiekapitalet utgjorde 5,5 milj. De största posterna tecknades av Charles de Wendel och hans kusin vicomte de la Panouse, tillsammans drygt 17%. Grängesbergsbolaget deltog inte i aktieteckningen och hade alltså inget ägarintresse i det nya företaget.

Man kom snabbt igång med byggnadsarbetena i Oxelösund. Tomtmark köptes för 15 öre /m². Man tecknade ett 20-årigt malmkontrakt med Grängesbergsbolaget, 100.000 ton malm om året till det facila priset av 9 kr per ton fritt Oxelösund, ett avtal som senare naturligt nog blev föremål för många och långa diskussioner. Anläggningskostnaden beräknades till 6 milj kr.

Bostadsbrist

Antalet kollektivanställda uppgick under byggnadstiden till 2 à 300 man. Det var svårt att skaffa bostäder till dessa. Priserna steg i samhället, för ett ungarlsrum fick man betala 25:- kr per månad, vilket förefaller mycket, då maten kostade 1:50 per dag och lönen i genomsnitt var 45 öre i timmen. En samtida skildrare berättar att det i Oxelösund rådde ett rörligt liv, "överallt syntes arbetare i färd med att röja undan och skapa nytt. Det var järnvägsarbetare, stensprängare, jordschaktare, målare, murare, byggnadssnickare och

hantlangare". På anläggningssidan var de tekniska hjälpmedlen inte särskilt utvecklade. All bergborrning skedde för hand och all schakt- och byggnadsmaterial fraktades med hästskjuts.

Första världskrigets utbrott, sommaren 1914, vållade stora svårigheter och förseningar i anläggningsarbetena. En stor del av utrustningen var köpt i Tyskland och mycket snart uppstod leveransförseningar. En tröst var ju att man köpt i mark, som devalverades men detta uppvägs inte förlusten på grund av förseningarna.

Vatten från Väderbrunn

En svårighet vållade vattenförsörjningen. För att få sötvatten för kylning borrhade man åtskilliga brunnshål till 70 à 80 meters djup men utan resultat. Man köpte ett destillationsverk från USA, som emellertid inte fungerade. Först 1923 löstes problemet då Grängesbergsbolaget drog en sötvattenledning från vattentäkten i Väderbrunn till Oxelösund.

Renoveringen av Ålö

Av Christer Marklund

Under hösten 2013 byttes taket till det gamla uthuset. Först plockade vi ner de handslagna gamla tegelpannorna och staplade dem i uthuset. Undertaket behövde vi byta. De handsågade breda plankorna är troligen mer än 200 år så vi sparade de som inte var murkna. De finns nu staplade i ladugårdslängan och kan användas där vi behöver reparera panel på de gamla husen.

Murken takås

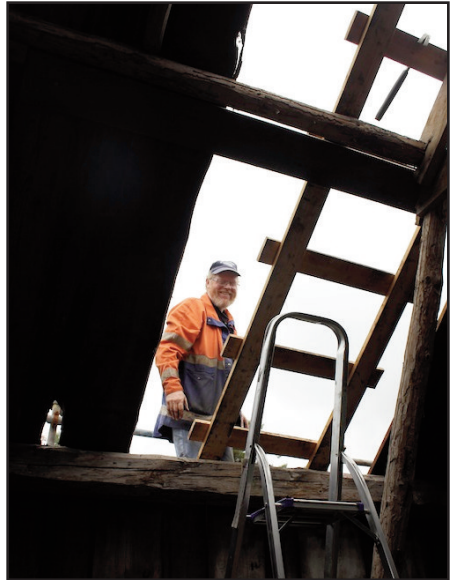
Takåsen var murken, den var som kex, men vi hittade en rak och

fin gran i ekbacken. Så den kunde vi ta ner, kvista och barka och sedan sätta upp på sin plats som takås. Det var en dags jobb för det glada gäng som ni ser på bilderna som Bengt tagit. Vi fick också förstärka takkonstruktionen då taket ursprungligen har haft vasstak.

Det nya undertaket gjordes med spårfräst furu som sedan behandlats med trätjära. Så när undertaket var klart så stängde vi arbetet för vinterunderhåll. Under 2014 läggs de gamla fina handslagna tegelpannorna tillbaka.

Foto: Bengt Ljungdahl

Några av det glada renoveringsgänget på Ålö. Överst från vänster syns Kjell Eliasson som lägger nya brädor på taket till byggnade ni ser på föregående sida. Till sin hjälp har han bl.a.

På bilden härunder ses Kurt Berglund, t v, bärande på en av de många nytjårade bräder som krävdes till takomläggningen. En nöjd Christer Marklund kunde konstatera att man fick en hel del gjort den här dagen.

Ett litet bildsvep från renoveringen av Ålö skärgårdshemman, allt från små detaljer till större objekt som alla minner om en svunnen epok.

Foto: Bengt Ljungdahl

Äldre årgångar av Oxelöbygden

inkl. artiklar

Oxelöbygden nr 1 1991 – Oxelö Bygden nr 1 1993

Se tidigare nummer av Oxelö-Bygden

Oxelö Bygden nr 1 1994

Oxelösunds namn att minnas	Sid 3
Hembygdsföreningens torpargrupp	Sid 4
Strömmen. Torp under Stjärnholm	Sid 4
Träsket. Torp under Stjärnholm	Sid 5
Isacslund. Torp under Stjärnholm	Sid 6
Wallsund. Torp under Stjärnholm	Sid 7
Danvik, Stora och Lilla	Sid 8
Näset. T01-p under Stjärnholm	Sid 9
Molanderska Villan – Vandrarhuset Representationslokal	Sid 10
Intervjuer med "gamla Oxelösundare"	Sid 12
Galaesen Björn Rifvares förlisning vid Rörbacksgrundet	Sid 14
Ur Nyköpings segelsällskaps jubileumsårsbok 1889-1929	Sid 17
Ängstorp. Torp under Stjärnholm	Sid 19
Mästerlotsen – Historien om ett gammalt, vackert hus	Sid 20

Oxelö Bygden nr 1 1995

Tjänstgöringen vid lotsverket	Sid 5
Projekt "Oxelösunds stads museum"	Sid 9
Handbok för handlande och sjöfarande	Sid 12
Blivande Skärgårdsmuseum i Gamla Oxelösund	Sid 13
Lite historia om Grantorpet	Sid 15
Föreningen Mästerlotsens verksamhet under 1994	Sid 16

Oxelö Bygden nr 1 1996

Lotsningens historia	Sid 4-13
Oxelösunds lotsplats	Sid 14-22
Fiskebåten "Elise"	Sid 24
Den gamla landsvägen	Sid 25
Stjärnholms tegelbruk	Sid 26

Oxelö Bygden nr 1 1997

När det brann i Tryggen	Sid 4
Stjärnholms skola 1871-1932	Sid 8
Salpetersjuderistaten – Botvid	Sid 10
Oxelö, Hävringe och Högstens fiske	Sid 11
Grantorpet – ett skärgårdsmuseum föds	Sid 13
Lotsutställningen	Sid 15
Stora Danvik	Sid 16

Oxelö Bygden nr 1 1998

Notiser 1997	Sid 3-4
Stjärnholms Handel	Sid 5-8
Skärgårdsutflykt	Sid 9-10
Bykdag i Grantorpet	Sid 11-12
Mastvraket	Sid 13-14
Båtsmanstorpet	Sid 14-15
Afton i båten	Sid 16-17
Gustav Källman	Sid 18-22
Invandrare från Söderhamn	Sid 23-29
Örnen har nödlandat	Sid 30

Oxelö Bygden nr 1 1999

Notiser 1998	Sid 3-4
Två oxelösundspersonligheter	Sid 5
Fattigvårdsreglemente	Sid 6-7
En lotsfamilj på 1920-talet	Sid 8-12
Öster Aspa	Sid 14-15
Budkavlen "Kusten Runt"	Sid 16-17
Utbyggnad av Breviks lotsplats	Sid 18-19
Båtutflykt till Ringsö	Sid 20
Biograferna i Oxelösund	Sid 21-22

Oxelö Bygden nr 1 2000

Notiser 1999	Sid 3-4
Beneborg – det glömda säteriet	Sid 5-7
Oxelösund år 1900	Sid 8-10
Oxelösund stad 1950	Sid 11-20
Telegram/Tackkort	Sid 21
Protokoll från Nikolai socken	Sid 22-26
Båtsmanskontrakt	Sid 26
Stjärnholms skogar	Sid 27-30

Oxelö Bygden nr 1 2001

Notiser 2000	Sid 3-4
Villa Stjärnvik	Sid 5-10
Lotsen Eric Asplund	Sid 11-22
Utställning G:a Oxelösund	Sid 23-25
Hyllning till ett varv	Sid 26
Petrus "Pelle" Källman	Sid 27-30

Oxelö Bygden nr 1 2002

Notiser 2001	Sid 3-4
Tant Birgit dansar i Båken	Sid 5-7
Hävringe Båk 250 år	Sid 8
J G Zettergren	Sid 9-11
Nikolais Kommunalnämnd	Sid 11-14
Lilla Bene och Löfgölet	Sid 14-16
Kvinnornas Oxelösund	Sid 18-20
Protokoll Stjernholm nr 115	Sid 21-31
Minnen världskrigen	Sid 32-33

Oxelö Bygden nr 1 2003

Axplock ur Nikolai kommunalstämmas protokoll	Sid 3-5
Femöre	Sid 6-8
Det var på tiden	Sid 9-14
Femörefortet	Sid 15-16
Sjömannen Erik Karlsson	Sid 17-20
Torpskyltar	Sid 21

Oxelö Bygden nr 1 2004

Till minne av Berit Nyman (1936-2003)	Sid 2
Industrihistoria i slottsmiljö	Sid 3-4
Möt Edla Nilsson, en kvinnokämpe (1875-1981)	Sid 5-8
Landstingsmans, ett hus i Oxelösund	Sid 10-16
Väster Aspa, ett mantalsfrälse under Stjärnholm	Sid 17-18
Bandyminnen	Sid 19-20
Livet på Nytorpgsgatan	Sid 21-26
En fatal glömska	27-28

Oxelö Bygden nr 1 2005

Lotsbåten "Mulle" 100 år	Sid 2-4
Var leker ålen – artikel ur Svenskan	Sid 7
Järnvägen i Oxelösund, kort historik	Sid 8-10
Porträtt av Karl B Göransson	Sid 11-12
Om Brannäs gård	Sid 15-17
Oxelösunds nya kyrkogård	Sid 18-20
Min tid i Oxelösund – John Nilsson	Sid 20-24
Brevikslund – vår första skeppshandel	Sid 25-35

Oxelö Bygden nr 1 2006

De formade samhällsbilden i Oxelösund	Sid 2-3
Skärgårdens bollklubb	Sid 4-6
Våg-spelet på Järntorget	Sid 7
Carl Johan Burguer von Ritterstein – herre till Stjärnholm under 1700-talets första hälft	Sid 8-13
Sunda gård	Sid 14-17
Som jag minns det	Sid 18-20
Kuling och körsång, kåseri av Arnold Adolfson	Sid 22-23
Vad kan man hitta i Oxelösunds kommunarkiv?	Sid 24-26
Skeppet Svanen stod i brand	Sid 27

Oxelö Bygden nr 1 2007

Kasta skräpet	Sid 2-3
Kolsund	Sid 4-8
Lite om att vara bonde eller torpare under Stjärnholm under sent 1800- och tidigt 1900-tal	Sid 9-12
SÄPO	Sid 13-14
Sabotage	Sid 14-15
Stjärnholm	Sid 16-22
Göteborg, Sverige – Toronto, Canada 1952, ett brev av framlidne Ebbe Kindahl	Sid 23-32

Oxelö Bygden nr 1 2008

Boken om Gamla Oxelösund	Sid 2-4
Ekarna vid Näset	Sid 5-8
En lärare av den gamla stammen	Sid 9-11
Ett östgötapars öden som lotsfamilj	Sid 12-16
Sofia Linder, ett kvinnoöde anno 1850	Sid 17-21
På skridsko runt Oxelösund	Sid 22-27
Oxelösunds skolor	Sid 28-30
Madam Andersson	Sid 31
Stjärnholm nästa!	Sid 32-33
Boktipset	Sid 34-38
Tvisten om Alfred Sundströms lott	Sid 39-40
Insidesberättelse om sjukvården	Sid 41-44
Solbacken	Sid 45-46
Södertuna slott	Sid 47-48

Oxelö Bygden nr 1 2009

Oxelösund, ostkustens seglarcentrum	Sid 1-2
En entusiast berättar	Sid 3-8
Lite om att vara bonde eller torpare under Stjärnholm under sent 1800- och tidigt 1900-tal	Sid 8-12
Från hembygdsföreningens Torpgrupp till er alla	Sid 12
PM rörande Brannås gård i St Nicolai socken	Sid 13-16
Lador som låg på Stjärnholms ägor och som användes för höst- och vinterförvaring av hö och otröskad säd	Sid 17
2008 – ett positivt år för skärgårdsgruppen	Sid 18
Minnen från flickscoutläger	Sid 19-39
Bygdens sista bödel	Sid 40-43
Cajsa Lisa Swärd – en släktsaga	Sid 40-45
Mardla – ett flyktingöde	Sid 46-48

Oxelö Bygden nr 1 2010

Oxelöbygden 20 år	Sid 1
Min väg till skolan	Sid 2-3
Namn på gamla gator och hus i Oxelösund	Sid Sid 4-6
En mångsidig pastor	Sid 7-9
“Gamla Oxelösundsvägen”	Sid 10-12
Trafiktidningen Omnibussen	Sid 14
Gossen Carl Fredric Andersson	Sid 15-16
Bell-Lancaster Metoden	Sid 17-18
Lancasterskolan i Nyköping	Sid 19-21
Öster Femöre	Sid 22-24
Kontrakt för torpare på Stora Danvik år 1864	Sid 25-26
“Skärgårdsglimtar” har blivit en succé	Sid 27
Vyer Hävringe	Sid 28-33
En promenad på Femöre med perspektiv på historia och nutid	Sid 34-39

Oxelö Bygden nr 1 2011

Oxelösund vid 1900-talets början	Sid 2
Föreningslokalen	Sid 3
Lusthuset med målningarna	Sid 4-5
Julfirande med grisen Fridolf Cylinder	Sid 6-7
Constsantia – en vital103-åring	Sid 8-10
Det är så grönt i Gamla Oxelösund	Sid 11-12
Torpet som blev med en allé	Sid 13-15
Oxelö Skans	Sid 16-20
Kanalvandring vid fiskebryggan och sjöbodarna	Sid 21-22
Torpet Brasstorp under Stjärnholm	Sid 23-24
Torpgruppen dokumenterar det som försvann	Sid 27-31
Oxelösunds lokstallar	Sid 27-31

Oxelö Bygden nr 1 2012

Oxelösunds hembygdsförening under 35 år	Sid 2
Mästerlotsen i Gaml Oxelöund	Sid 4
Skärgårdshemmanet Älö	Sid 6
Älö – ett nytt besöksmål i Oxelösund	Sid 10
Jogersö gård	Sid 12
Ägar/brukarlängd Jogersö gård	Sid 13
Husesyn på Jogersö	Sid 15
Om kustliv och sjöfart i Oxelösund	Sid 16
Folkdanslaget Oxelö Gille 50 år	Sid 18
Oxelösundstrafiken genom åren	Sid 20
Äldre årgångar av Oxelöbygden	Sid 26

Ditt
forum
för
fortida,
samtida
och
framtida
lokalhistoria